UDK 811.163.4'373.45(497.1:262.3) ; 811.163.4'373.6 ID 205139980

Orsat Ligorio
Faculteit der Geesteswetenschappen, Leiden
orsat.ligorio@gmail.com

Od koga zajmiše jadranski Sloveni stare grčke riječi?

Apstrakt. U članku se u svjetlu akcentuacije razmatra pitanje srpsko-hrvatskih grecizama na Jadranu, i to da li su ti grecizmi pozajmljeni neposredno od Grka ili posredstvom ondašnjih Latina, tj. Romana.

Ključne riječi: dalmato-romanski, grčki, prozodija.

Istraživši dalmatske grecizme Vojmir Vinja je ustvrdio: »Nous pouvons dire qu'il y eut des contacts directes entre les Grecs et les Romans, entre les Romans et les Slaves mais non entre les Grecs et les Slaves«.[1] Etimološki ovo nije lako dokazati. Na osnovu same fonetike nemoguće je, na primjer, reći da li je ihtionim *kântor* (II, 35; ii, 56*sq.*) pozajmljen neposredno, tj. od grč. κάνθαρος, ili posredno, tj. preko lat. CANTHĂRU.[2] U ovome članku ja Vinjinu pretpostavku razmatram u svjetlu akcentuacije i postavljam pitanje da li je moguće na akcentološkim osnovima reći što je posredan a što neposredan grecizam u balkanskoj i dalmatskoj romanštini.

Budući da dalm.-rom. relikti čuvaju mjesto lat.-rom. akcenta,[3] postoji

[1] Vinja 1967, 206.

[2] To vrijedi i za mnogo drugih jadranskih grecizma, npr. *brânče* (I, 198; i, 68), *brotan* (I 26, ii 71), *bùkva* (I 232), *cïma* (I 265; i 98*sq.*), *cípō* (I 268; i 100*sq.*), *dìkela* (I 404; i 127), *drmûn* (I 441; DII 11), *dût* (i 137), *gâfte* (i 162), *gambor* (I 549*sq*., i 167), *gùlja* (I 582, i 183), *jàstōg* (I 760, ii 33*sq.*), *kêntra* (I 256, iii 221), *kòmostre* (II 25), *kùlaf* (II 229, ii 112), *lïjera* (II 306), *lòtar* (II 320, ii 146), *lûjpa* (II 326, ii 149*sq.*), *ogăč* (i,14, DI 137), *pïjerka* (II 640, iii 143), *plât* (II 677*sq.,* iii 50), *rîna* (iii 119), *rub* (III 157, iii 128*sq.*), *sàrag* (III 204), *smùdūt* (III 295, i 137, iii 180), *spära* (III 308), *spïla* (III 311), *sprtva* (III 313), *spužva* (III 314), *stàža* (iii 191), *stivan* (iii 193), *šìpūn* (III 394; iii 215), *šìrūn* (III 206), *škîp* (III 260), *tàpīt* (III 443), *träg* (iii 271), *tûn* (III 523; iii 286), itd. Vidi i Skok 1934, 475–480. Balkansko-latinsko ili dalmato-romansko posredstvo može se fonetički ustvrditi samo rijetko, kao u slučaju fitonima *krïješva* (I 582, i 183), gdje taj relikt može da bude ili od lat. CERĔSEA ili od grč. κερασέα, ali se po vokalizmu vidi da će prije biti od prvoga nego od drugoga.

[3] Vidi Ligorio 2013.

izvjestan akcenatski tip koji bi, da mu se tragovi nađu, bez druge pokazao što je posredan a što neposredan grecizam. To su grčka proparoksitona sa dugačkom penultimom, npr. ἔμπλαστρον ili σκόρπαινα. Kako latinsko-romanska fonotaktika za ovaj tip ne zna, akcenat se u latinskim i romanskim grecizmima te vrste pomjera na penultimu i tako razlikuje od izvornoga grčkog akcenta.[4]

Uporedi, na primjer, lat. EMPLÁSTRU < grč. ἔμπλαστρον i lat. SCORPAÉNA < grč. σκόρπαινα, odakle onda u nas *škr̀pina* (III 258, iii 173) i *ìmplastar* (I 490*sq*.). U tim se primjerima mjesto s.-h. akcenta (= *škrpȉna, implästar*) poklapa sa mjestom lat.-rom. akcenta. Da se mjesto toga nađe *škr̂pina* i *ìmplastar,* tj. relikti s grčkim mjestom akcenta, onda bi to bio znak neposrednog zaimanja. Uporedi, na primjer, riječ *âmbis* (= **äbis*, Kosmet) < grč. ἄβυσσος (I 3) s nepomjerenim mjestom akcenta. Ima li i u dalmatskoj romanštini grecizama s ovakvim akcentom?

Neka odmah kažem da primjeri tipa *škr̀pina* i *ìmplastar* ne valjaju. Ovi su, naime, grecizmi dio vulgarno-latinske leksike pa ih je dalmatoromanski sa pomjerenim mjestom akcenta naslijedio. Up. REW 7740 i 2863. Takvi su još primjeri grč. ἄχερνα > lat. ACHÉRNA > s.-h. *kȉjerna* (II 78*sq*., ii 83, ii 140, REW 96), grč. ἔγκαυστος > ENCAÚSTU > s.-h. *ìngvast* (I 724, REW 2869) i grč. μύραινα > lat. MURAÉNA > s.-h. *mùrina* (II 485*sq*., ii 205*sq*., REW 5754). Prema tome, kao relevantni se primjeri kvalifikuju samo ona grecizmi koje dalmatski *nije* naslijedio. Od proparoksitona sa dugačkom penultimom to su, čini mi se, samo ova dva primjera:

1) grč. παράνυμφος > lat. PARANÝMPHU, odakle u nas sa promjenom roda *porenjùha* (Rava) »posnašica« i *parenjùha* f (Jelić) »*id*.« (iii 66). Po prostiranju sjeverno-dalmatski, i to samo zadarsko-romanski. Od ostalih romanskih jezika posvjedočeno samo u sard. *paralimpu* (REW 6228b), a to je pak samostalna pozajmljenica iz grčkoga. (Za disimilaciju A—A > A—E up. dubrovačko *parèstāt* < grč. παραστάτης, III 608). I jedna i druga varijanta, tj. i *porenjùha* (starije) i *parenjùha* (mlađe), pokazuju lat.-rom. mjesto akcenta.

2) grč. τούρπαινα > lat. *TURPAÉNA, odakle u nas *tarpîna* (Zapuntel,

[4] Pomjeranje akcenta u ovom tipu može alternativno biti uzrokovano ili zaimanjem iz grčkih kosih padeža (A. Loma, usmjeno), dativa i genitiva gdje se akcenat zbog kvantiteta ultime bio pomjerio udesno već u grčkome, ili, u slučaju ranijeg slovenskog zaimanja, Diboovim zakonom.

Sestrunj, Veli Rat, Žman, Sali, Rivanj, Ugljan, Ražanac, Petrčane, Jezera, Žirje, Zaton kraj Šibenika, Zlarin, Skradin) »električna jegulja, *Torpedo ocellata*« i *trpȉna* (Silba, Ist, Molat, Božava) »*id*.« (iii 281*sq*.). Po prostiranju opet samo zadarsko-romanski; u drugim romanskim jezicima nije posvjedočeno. I jedna i druga varijanta, tj. i *trpȉna* (starije) i *tarpîna* (mlađe), pokazuju lat.-rom. mjesto akcenta.[5]

Sudeći prema ovim primjerima ja bih onda rekao da se akcentuacija jadranskih grecizama — makar u onoj mjeri u kojoj to građa dozvoljava — slaže sa Vinjinom pretpostavkom, tj. da su jadranski Sloveni stare grčke riječi zaimali posredstvom dalmatskih Romana, jer na Jadranu, čini se, nema grčkih proparoksitona sa dugačkom penultimom u kojima akcenat ne bi na taj slog bio pomjeren, a to pak pokazuje da su ove pozajmljenice prošle kroz dalmato-romanski medij.

Bibliografija

I, II, III = Skok, P., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, ur. M. Deanović / Lj. Jonke, 1–4, Zagreb 1971–1974.

i, ii, iii = Vinja, V., *Jadranske etimologije: Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku*, 1–3, Zagreb 1998–2004.

DI = Vuletić, N., »Dopune *Jadranskim etimologijama* Vojmira Vinje«, *Croatica et Slavica Iadertina* 2 (2006), 135–144.

DII = Vuletić, N., »Etimološke bilješke s hrvatskih otoka i obale«, *Croatica et Slavica Iadertina* 6 (2010), 9–19.

[5] Osim toga postoje još dva upitna primjera. Prvo, grč. ἄκανθα > *ACÁNTHA + lat. RŪSCU (REW 7460) > *katarôška f* (Cres), *kotoroška f* (Cres, Krk) »veprina, leprina, koštrika, *Ruscus aculeatus*«. (Vidi I 221, i 32, ii 75.) Po prostiranju sjerverno-dalmatski, i to samo osorsko- i krčko-romanski; u drugim romanskim jezicima nije posvjedočeno. Mjesto akcenta u grčkoj riječi se ne vidi ali, sudeći po aferezi, biće da se akcenat najprije bio pomjerio, tj. ἄκανθα > *ACÁNTHA; up. i aferezu u *kȉjerna* odozgo. Odatle onda *katarôška, kotoroška* mjesto *akataroška*, *okotoroška.* Drugo, grč. δράκαινα > lat. DRACAÉNA > *dragànja* (Budva, Muo) »tarantîn, Trachinus draco«, *dragàna* (Kostajnica, Boka, Prčanj), *dràgana* (Vuk) »*Trachinus draco*«, *dràganja* (Dubrovnik, Boka), *dràganja* (Korčula, Račišće) »*Trachinida*« (I, 429*sq*.). Po prostiranju južno-dalmatski, i to budvansko-, bokeljsko- i dubrovačko-romanski; u drugim romanskim jezicima nije posvjedočeno. Ova pozajmljenica pokazuje lat.-rom. mjesto akcenta, ali pokazuje i neobičan refleks grč. sufiksa -αινα; up. i *škrȁpina, mùrina* odozgo.

Ligorio, O., »Nešto o akcentu dalmato-romanskih relikata«, *Croatica et Slavica Iadertina* 9 (2013), u štampi.

REW = Meyer-Lübke, W., *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, [3]1935.

Skok, P., »Zum Balkanlatein IV«, *Zeitschrift für romanische Philologie* 54 (1934), 175–215; 424–499.

Vinja, V. 1967. »Le grec et le dalmate«, *Zeitschrift für Balkanologie* 5 (1967), II, 203–223.

Orsat Ligorio
Faculteit der Geesteswetenschappen, Leiden

Whom did the Slavs on the Adriatic borrow their Greek from?

Abstract

Devoted to the question of Greek borrowings in coastal Serbo-Croatian, the paper discusses the route these borrowings took, i.e. whether they were borrowed in Serbo-Croatian directly from Greek or filtered through Dalmato-Romance. From the point of view of accentuation, mediation can arguably be seen from a particular accent type, namely Gr. ἔγκαυστος > Lat. ENCAÚSTU, where the accent is always protracted in the Latin word. Since both Greek and Dalmato-Romance borrowings preserve the place of original accent, the question is then which type do they reflect: the Greek or the Latin type? Having examined the available examples we conclude, with Vinja 1967, that coastal Serbo-Croatian must have borrowed its Greek through the Dalmato-Romance medium..

Key Words: Dalmato-Romance, Greek, Prosody.